

Свириденко О. М.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ГЕОРГ БЮХНЕР КРИЗЬ ПРИЗМУ ЕПІСТОЛЯРНОЇ СПАДЩИНИ

У статті зазначається, що починаючи з 90-х років минулого століття, з'являється низка ґрунтовних досліджень, у яких здійснено спробу багатоаспектного аналізу письменницького епістолярію. Частина цих досліджень присвячена епістолярним доробкам окремих митців чи окремим явищам у національній епістолярній традиції. У цьому контексті вирізняються наукові студії, у яких здійснено спробу цілісного розгляду епістолярного жанру в українській літературі. Тобто маємо ґрунтовні дослідження, які у своїй сукупності цілісно прописують історію та специфіку письменницького листування в Україні. Водночас стверджується, що дослідники фактично обходять увагою західноєвропейську епістолярну традицію. Це стосується, зокрема, й епістолярію Г. Бюхнера, який до сьогодні не перекладений українською мовою і не простудійований вітчизняними літературознавцями. У статті зазначається, що бюхнерівська епоха в суспільно-політичному сенсі була «проміжним часом». Двадцять років у Європі історики назвали епохою реставрації. Розгромивши наполеонівську Францію, європейські монархи мали намір по можливості перекреслити у своїх країнах наслідки французької революції. Їхні основні зусилля були при цьому спрямовані на придушення всіх рухів в низах суспільства, підтвердження чому знаходимо в епістолярній спадщині Г. Бюхнера, який брав активну участь у політичному житті Німеччини. Свідченням громадських устремлень Бюхнера-студента є листи до рідних. Проте достовірність цих свідчень – проблема складна. Навколо цієї кореспонденції створилася специфічна атмосфера проблематичності, невизначеності, навіть конспіративного маскуванню, оскільки Г. Бюхнер не мав можливості вільного вислову свого «я», прагнучи про спокій рідних, які були стурбовані його радикалізмом. У дослідженні зазначається, що з листів Г. Бюхнера куди частіше чути голос громадянина, аніж людини як індивіда. У багатьох листах митця присутній культ громадянського служіння, громадянської жертовності. Натомість інтимній епістолярій митця вражає своєю вишуканістю, розкриває світ його внутрішніх любовних переживань, вражає читача ліризмом і шляхетністю почуттів.

Ключові слова: лист, громадянський пафос, інтимний епістолярій.

Постановка проблеми. Георг Бюхнер (1813–1837) – відомий німецький поет та драматург, «герой не свого часу», як його часто називають сучасні критики. Сучасник Й. В. Гете і Г. Гейне, він мислив настільки революційно, що виявився куди ближчим читачам століття ХХ, аніж ХІХ. У ХХ столітті його було проголошено невизнаним генієм, пророком від літератури, чие ім'я носить найпрестижніша в Німеччині літературна премія. Творчість Г. Бюхнера мала вплив на подальший розвиток європейської літератури, зокрема на творчість натуралістів і неоромантиків, надто таких митців, як Ф. Ведекінд, Г. Гауптман, Б. Брехт; німецьких експресіоністів, представників «театру абсурду» (насамперед А. Адамова та Е. Йонеско).

Він був сином лікаря, братом лікаря та натураліста Людвіга Бюхнера. Г. Бюхнер навчався в університетах міст Страсбурга та Гіссена, де вивчав природничі науки і практичну меди-

цину. Г. Бюхнер відомий як автор памфлету «Der Hessische Landbote», що містив крамольний епіграф: «Мир – хатам, війна – палацам». За створення цього політичного памфлету його розшукувала поліція. У 1834 році Г. Бюхнер брав активну участь у революційному повстанні в місті Гіссен, де за зразком французьких революційних гуртків заснував «Товариство прав людини». У 1835 році він втік до Страсбурга, щоб врятуватися від арешту. У Страсбурзі він взявся за вивчення нової філософії, насамперед Декарта та Спінози. У цей же час Г. Бюхнер працював на дослідженням «Про нервову систему карася-вусача». У травні 1835 року за матеріалами свого дослідження він виступив із доповіддю у страсбурзькому Природничо-науковому товаристві і був обраний членом-кореспондентом товариства. У цьому ж таки році його робота була опублікована, а в листопаді 1835 року Г. Бюхнер отримав повідомлення з Цюриха, що філософський факультет Цюрих-

ського університету має намір присвоїти йому за це дослідження ступінь доктора філософських наук (ступінь було присвоєно в серпні 1836 року). У листі до рідних про цей період свого життя Г. Бюхнер писав так: «Из Швейцарии я получил очень приятные вести. Возможно, что еще до Нового года мне будет присвоена степень доктора наук на философском факультете Цюрихского университета; в этом случае я смогу со следующей весны, после пасхи, начать чтение лекций. В двадцать два года от человека вряд ли можно требовать большего...» [1, с. 303]. Біографи Г. Бюхнера підтверджують, що з нього міг «вирости» непересічний учений. У жовтні 1836 року Г. Бюхнер прибув до Цюриха. Тут він отримує дозвіл на читання лекцій. Проте 19 лютого 1837 року, фактично відразу після початку читання свого курсу порівняльної анатомії, Г. Бюхнер помирає від епідемічного висипного тифу.

Г. Бюхнер відомий як автор лише трьох драматичних творів. Перед останньою мандрівкою до Страсбурга він створив у Дармштадті впродовж кількох тижнів драму «Смерть Дантона» (1835), яка вважається одним з перших зразків сучасної драми. У Страсбурзі Г. Бюхнер здійснив переклад п'єс В. Гюго «Лукреція Борджія» та «Марія Тюдор» (1835). У рукописах, окрім філософських робіт і фрагментів поетичних творів, митець залишив комедію «Леонс та Лена» (опублікована у 1839 році), яка сповнена дотепів, гостроти та різкої іронії, а також фрагменти повісті «Ленц» (1835) про німецького письменника Я. Ленца, який був представником руху «Буря і натиск». Вершинним твором Г. Бюхнера називають п'єсу «Войцек» (1837). Поетична спадщина митця була видана його братом під заголовком «Nachgelassene Schriften» (1850).

Але як письменник Г. Бюхнер був забутий на тривалий час. Поверненню літератора до читача сприяло критичне видання усіх творів Г. Бюхнера («Sämtliche Werke und handschriftlicher Nachlass», 1879, Франкфурт-на-Майні) з біографією, яка була написана австрійським митцем Карлом-Емілем Францозом.

Уперше деякі листи Г. Бюхнера були опубліковані в 1850 році в першому виданні його творів. Повне зібрання листів, які (а насамперед ті, що були адресовані рідним та нареченій) збереглися лише в уривках, було опубліковане у другому виданні творів Г. Бюхнера у 1879 році.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи з 90-х років минулого століття, з'являється низка ґрунтовних досліджень, у яких

здійснено спробу багатоаспектного аналізу письменницького епістолярію. Частина цих досліджень (маємо на увазі праці І. Григоренко, Т. Заболотної, М. Пангелової, І. Котяш та ін.) присвячена епістолярним доробкам окремих митців (йдеться про Панаса Мирного, І. Франка, С. Черкасенка, В. Винниченка, У. Самчука та ін.) чи окремим явищам (наприклад, вивчення епістолярної літературної критики, яке здійснила Л. Вашків) у національній епістолярній традиції. У цьому контексті вирізняються наукові студії, у яких здійснено спробу цілісного розгляду епістолярного жанру в українській літературі. Мовиться про дисертації М. Назарука, В. Кузьменка, Г. Мазохи, А. Ільків. Тобто маємо ґрунтовні дослідження, які у своїй сукупності цілісно прописують історію та специфіку письменницького листування в Україні. При цьому дослідники фактично обходять увагою західноєвропейську епістолярну традицію. Це стосується, зокрема, й епістолярію Г. Бюхнера, який до сьогодні не перекладений українською мовою і не простудійований вітчизняними літературознавцями, що й зумовило вибір теми пропонованого дослідження.

Формулювання цілей статті – проаналізувати життєвий і творчий феномен Георга Бюхнера крізь призму його епістолярної спадщини.

Виклад основного матеріалу. Епоху, до якої Г. Бюхнер увійшов як письменник (драма «Смерть Дантона» з'явилася в 1835 році), К. Гуцков поіменував «проміжним часом»; інший німецький письменник, сучасник Г. Бюхнера К. Іммерман, назвав її «епохою послідків». Обидва ці визначення, як легко помітити, при тлумаченні епохи виходять не з її власних внутрішніх характеристик, вони підкреслено відносні. Прагнучи вказати на найбільш характерні риси свого часу, вони теж відсилають нас назад, до певного попереднього етапу. Йдеться про етап романтичний.

Ця атмосфера ще зберігала свою привабливу силу в пору дитинства та юності Г. Бюхнера. У Дармштадтській гімназії (він вступив до неї в 1825 році) Г. Бюхнер читав передромантичних «бурхливих геніїв» – поетів «Бурі та натиску» – і геніїв романтичних, сам дотримувався усіх крайнощів романтизму – складав меланхолічні елегії, оспівуючи руїни старовинних замків, записував свої роздуми на полях твору, що трактує проблему самогубства. Але іноді раптом у розпливчасті юнацькі мрії вривався чіткий і сильний звук, провісник власне бюхнерівського голосу: у шкільному творі про Катона Утичного (1830) пафос громадянськості поєднується з тверезою, хоча ще й дещо

незграбною логікою думки, вже тут відчувається, що цьому поетові дано у спадок «вітійства грізний дар», що романтичний культ героя постає у нього як культ громадянської жертвості.

Окрім романтичного, кризь душу вразливого юнака йшов також інший струмінь. Коли Г. Бюхнер слідом за своїми вчителями-романтиками починає студіювати В. Шекспіра, він не тільки захоплюється поезією високих пристрастей, а й значно серйозніше сприймає демократичний, плебейський елемент шекспірівської драми. Культ В. Шекспіра фігурує і в листах митця. «Бедняга Шекспир был писец по профессии, работал целый день и мог сочинять только ночью, а я, недостойный завязать ему шнурки на башмаках, живу гораздо лучше...» [1, с. 319], – писав Г. Бюхнер у листі від 20 січня 1837 року з Цюриха.

Дослідження Й. Г. Гердера і романтиків у царині фольклору також вражають Г. Бюхнера. Але й народну творчість він сприймає не розумом філософа і не чуттям естета, а серцем громадянина. Коли він пізніше стане створювати для своїх драм супровід із народних пісень, йому будуть згадуватися пісні переважно трагічні, що йдуть не від патріархальних «поселян», а від страждених трудівників, які потім і кров'ю поливають чужу землю.

«Земне тяжіння» від початку нейтралізувало в Г. Бюхнерові романтичне відштовхування від дійсності. Однолітки згадували згодом, що йому не подобався Ф. Шиллер – він здавався надто риторичним, пишномовним. Цей імпульс тверезості, реалістичності йшов до нього вже від сім'ї. Його батько був лікарем-хірургом, і тверезий, практичний сенс багато в чому визначав атмосферу будинку. Заняття природничими науками ще більше сприяли формуванню у Г. Бюхнера переважно матеріалістичної системи переконань.

Таким же «проміжним часом» була бюхнерівська епоха і в сенсі суспільно-політичному. Двадцять років у Європі історики назвали епохою реставрації. Розгромивши наполеонівську Францію, європейські монархи мали намір по можливості перекреслити у своїх країнах наслідки Французької революції та реставрувати потрікану будівлю феодалізму. Їхні основні зусилля були при цьому спрямовані на придушення всіх рухів в низах суспільства, будь то національно-визвольна боротьба або повстання сільської та міської бідноти. Про подібні факти Г. Бюхнер писав у одному зі своїх листів від 1833 року: «Мы только что получили известие, что в Нейштадте солдатня силой разогнала собрание безоружных

людей, причем несколько человек были убиты ни за что ни про что. Говорят, подобные случаи были во всей прирейнской Баварии. Ну что же, либеральной партии жаловаться не приходится: око за око, зуб за зуб. Время покажет, кто сильнее» [1, с. 269]. Але і будь-яка радикальність у буржуазному вільнодумстві припинялася з тією ж послідовністю. Уже незабаром це вільнодумство було відтіснене в гранично вузькі межі розпливчастого лібералізму, особливо в Німеччині, країні, яка щонайменше смакувала ідеями буржуазного прогресу. Опозиційні настрої тут виявилися роздробленими буквально за кількістю клаптевих німецьких князівств і виражалися лише у формі лояльно-конституційних мрій ліберальної інтелігенції та націоналістично налаштованого студентства (буршеншафти). Цю бідність залишкової німецької опозиційності Г. Бюхнер в одному зі своїх листів охарактеризував хльостким афоризмом: «Люди готовы піти у вогонь, якщо горить пунш!».

Але наскільки мізерною, розпорошеною, роз'єднаною була опозиція в Німеччині, настільки ж неподільним було панування реакції: національна роздробленість не заважала міцній круговій поруці влади. Ця порука існувала і у загальноєвропейському масштабі: міжнародний апарат Священного союзу на чолі з Меттернихом пильно стежив за проявами вільнодумства у всій Європі. Один із найбільш вражаючих наскрізних мотивів у листах Бюхнера-емігранта – страх, що влада чергового «суверенного» князівства чи держави видадуть його до рук дармштадтської влади. «Вчера опять арестовали двух студентов – маленького Штамма и Гросса» [1, с. 273], – писав він листі від 1 листопада 1833 року, окреслюючи загальну атмосферу того часу. У листі до батьків від 19 березня 1834 року, писаному із Гісена, Г. Бюхнер констатував: «Гораздо серьезнее обстоит дело с расследованием деятельности студенческих союзов; по крайней мере тридцати студентам грозит исключение. Я готов под присягой подтвердить безвредность этих заговорщиков. Но правительство ищет, чем бы заняться; только того и ждет, чтобы кто-нибудь из этих юнцов споткнулся случайно или подергал цепь, на которой сидит!» [1, с. 280].

Французька липнева революція 1830 року сколихнула зачаровану реакцією Європу і особливо в душах німців породила найрайдужніші ілюзії. Свідченням громадських устремлінь Бюхнера-студента є листи до рідних. Проте достовірність цих свідчень – проблема дуже складна: їх треба з най-

більшою обачністю залучати як головних свідків під час реконструкції бюхнерівської системи переконань. У літературі про Г. Бюхнера є випадки прямо протилежних тлумачень тих самих висловлювань у листах. Річ у тім, що у листах до рідних Г. Бюхнер не до кінця залишався самим собою. Його батько з самого початку був стривожений радикалізмом поглядів сина, і Г. Бюхнер постійно прагнув заспокоїти рідних. В результаті навколо цієї кореспонденції створилася специфічна атмосфера проблематичності, невизначеності, навіть конспіративного маскуванню.

Це особливо помітно у листах, що належать до періоду участі Г. Бюхнера в революційному таємному суспільстві у Гісені. З якою відчайдушно-спокійною винахідливістю Бюхнер складає безневинні легенди про своє життя в Гісені. Ще перебуваючи у Страсбурзі, у червні 1833 року Г. Бюхнер писав батькам: «Конечно, я всегда буду действовать в соответствии со своими принципами, но в последнее время я понял, что социальные преобразования могут быть вызваны лишь насущными потребностями народных масс, что вся возня и все громкие призывы отдельных личностей – бесплодное и глупое занятие. Они пишут – их не читают; они кричат – их не слушают; они действуют – им никто не помогает... Отсюда вам должно быть ясно, что я не стану вмешиваться в гисенские провинциальные интриги и революционные шалости» [1, с. 271]. Згодом у Гісені на нього чекали дні переслідування, гарячкової гри в хованки з поліцією, страху за життя і, на щастя, вдалої втечі. «Какая благодать избавиться от постоянного тайного страха преследований и ареста, – в Дармштадте опасения мучили меня непрестанно...» [1, с. 290], – писав він у листі з Вайсенбурга.

Але й у всіх інших листах додому, що стосуються його політичних поглядів, майже завжди присутній форсований тон легкої зневаги, применшення, він накладається шаром, що важко відрізнити, на взагалі властиву характеру Г. Бюхнера іронічність. «Меня называют насмешником. Правда, я смеюсь часто, но не над тем, каков тот или иной человек, а лишь над тем, что он человек вообще; а это – не его вина, и я при этом смеюсь над самим собой тоже, поскольку разделяю его судьбу» [1, с. 277], – писав Г. Бюхнер у листі від лютого 1834 року. Тож бюхнерівські листи треба розглядати у загальному контексті його долі, його особи та його творів.

Більше того, окремі листи (як, наприклад, лист батькам від 3 серпня 1834 року) Г. Бюх-

нера мають конспіративний характер. Митець був свідомий того, що його листи, як і листи різних адресатів до нього, можуть потрапити до рук поліції. Подібне сталося в Гісені в серпні 1834 року: «...Задержали лишь несколько писем от В[ильгельмины] (?), Мюстона, Л[амбосси] и Б[ёккеля], написанных по-французски, – вероятно, ищут переводчика, чтобы прочел. Такое обращение меня возмутило; дурно делается, как подумаешь, что самые святые тайны мои в руках этих грязных людишек» [1, с. 285].

Тон легкої зневаги та применшення відчувається у листі Бюхнера до батьків від 4 грудня 1831 року із Страсбурга. Описуючи прибуття у Страсбург Джиморино Раморино, польського генерала, учасника польського визвольного повстання проти Росіїв 1830–31 роках, якого європейська інтелігенція вітала як героя національно-визвольної боротьби польського народу, Г. Бюхнер писав: «Наконец появился Раморино в сопровождении группы всадников. Один из студентов произнес приветственную речь, Раморино отвечал ему; потом говорил солдат национальной гвардии. Гвардейцы окружили карету и повезли ее, выпрягши лошадей; мы с флагом стали во главе процессии, а впереди всех шел большой оркестр. Так мы вступили в город, сопровождаемые огромной толпой народа, с пением «Марсельезы» и «Карманьоль»; повсюду раздавались крики: «Vive la liberté!», «Vive Ramorino!», «À bas les ministres!», «À bas le juste milieu!». В городе была иллюминация, дамы махали из окон. Затем Раморино вышел на балкон и благодарил, толпа кричала «виват», и на том комедия окончилась» [1, с. 265].

Подібний тон відчувається і в листі до рідних від грудня 1832 року: «Для политического сочинения у меня уже нет времени, да и не стоит труда: ведь все это – не более чем комедия. Король и палаты правят, а народ аплодирует и платит» [1, с. 267].

Своїми листами Бюхнер неодноразово прагнув заспокоїти батьків. Скажімо, у листі від травня 1833 року він писав: «За меня вам нечего беспокоиться; я не поеду во Фрейбург (мовилося про бунт фрейбурзьких студентів після закриття університету з політичних міркувань – О. С.) и не стану принимать участие в собраниях, как не сделал этого и в прошлом году» [1, с. 269].

Культ громадянського служіння, громадянсько жертвовності присутній у багатьох листах Г. Бюхнера. Так, в епістолі від грудня 1831 року, писаній із Страсбурга, митець емоційно конста-

тував: «Настроение здесь ужасно воинственное; если дело дойдет до войны (після відколу Бельгії від Голландії в результаті революції 1830 року Голандія розраховувала з допомогою Росії повернути владу над Бельгією, але повстання в Польщі зіпсувало ці плани – О. С.), то в Германии начнется вавилонское столпотворение, и бог знает чем вся эта волянка кончится: либо полной победой, либо полным поражением» [1, с. 266]. Використання алюзій, надто алюзій до історичних подій, біблійної історії, є типовим для Бюхнера-адресанта. У такий спосіб він дошукувався аналогій між давноминулими подіями та подіями у європейській історії, зокрема в історії Німеччини. Уживаний в цитованому листі біблеїзм демонстрував песимістичне ставлення Г. Бюхнера до ситуації в тогочасній роздробленій Німеччині. Прогнозована ситуація нагадувала автору вавилонське столпотворіння. Він передбачав сум'яття, безладдя, метушню, відсутність єдиної підпорядкованості при великому скупченні народу, що не розуміє один одного. Водночас у цьому ж таки листі він демонстрував власну готовність йти на самопожертву: «Но если русские перейдут через Одер, я возьмусь за оружие, даже если бы мне пришлось воевать на французской земле» [1, с. 266].

Біблійні алюзії наявні і в інших листах. «Вся революция распалась на либералов и абсолютистов; необразованный и бедный класс неминуемо поглотит ее. Противоречие между бедными и богатыми – вот единственный рычаг революции в мире. Один лишь голод может породить богиню свободы, и только Моисей мог бы стать нашим спасителем, настав на нас семь казней египетских» [1, с. 295], – писав адресант, апелюючи до П'ятикнижжя, де описано Десять кар єгипетських. Утім, якщо Мойсей просив кари для гнобителя, Бюхнер натякає на необхідність кари для гноблених.

Критичний погляд на гноблених породжує наступні сентенції: «Накормите крестьян досьята – и революция погибнет от апоплексического удара. Курица в горшке каждого крестьянина убьет галльского петуха» [1, с. 295], – писав адресант, уміщуючи алюзію на Французьку революцію, адже гальський півень – одна із символічних емблем Франції.

За своїми суспільно-політичними переконаннями Г. Бюхнер, як свідчить епістолярій, був переконаним радикалістом. У листі до батьків від 5 квітня 1833 року він писав: «Вот мое мнение: в наше время помощь может только насилие. ... Молодежь упрекают в применении насилия.. Да

разве мы не подвергаемся насилию непрестанно? Родившись и выросши в темнице, мы уже не замечаем, что сидим в мрачной яме, окованные по рукам и ногам, с кляпом во рту. ... Если я не принимал участия в том, что произошло (йшло про невдале повстання у Франкфурті – О. С.), и не стану участвовать в том, что, может быть, еще случится, то не потому, что боюсь или не одобряю происшедшего, но лишь оттого, что считаю любое революционное выступление в данный момент предприятием, обреченным на неуспех, и не разделяю ослепления тех, кто считает немцев народом, готовым бороться за свои права» [1, с. 268–269].

Листи Г. Бюхнера пронизані їдкою зневагою до правлячої європейської верхівки: «Смилуйся, господи, над светлейшими олухами, помазанниками божьими; надеюсь, что на земле над ними никто не смилуется», – писав він у листі від грудня місяця 1831 року. Подібні настрої звучать і в епістолі від 16 травня 1832 року, яка адресована рідним: «В политическом отношении интересно лишь то, что здешние республиканские франты ходят в красных шляпах, а у господина Перье (Казимир Перье – французський прем'єр-міністр при Луї-Філіппу – О. С.) была холера, но, к сожалению, не забрала его» [1, с. 266].

Водночас із листів Г. Бюхнера чітко вичитується те розчарування, яке він починає поступово відчувати. Будучи прихильником революційних зрушень, він розуміє їхню передчасність і приреченість на поразку в Німеччині. Він не зрікається своїх політичних принципів, проте починає сумніватися в тому, чи матиме його революційна діяльність сенс. Г. Бюхнер залишається на тій таки хвилі романтичного піднесення, проте він уже налаштований не на перемогу, а на героїчну жертвність. Тверезий погляд на хід історії не озброїв, а, навпаки, обеззброїв Г. Бюхнера. Така реакція, на думка А. Карельського [2, с. 10], характерна саме для романтика. Тут, за спостереженнями дослідника, ми підходимо до найтрагічнішої риси бюхнерівської дилеми. Тут, у цій цезурі між квітнем і червнем 1833 року, на цьому відрізу пізнання, як видно, вперше зіштовхнулися романтична піднесеність і найбільша що не є матеріалістична, земна істина [2, с. 10].

Особливо відвертим у вислові своїх розчарувань Г. Бюхнер був у листах до нареченої. Йдеться про Луїзу Вільгельміну (Мінну) Егле, яка була донькою страсбурзького священника Йоганна Якоба Егле, в домі якого Бюхнер жив під час свого навчання в Страсбурзі. Так, у листі від лис-

топада 1833 року з Гісена Бюхнер писав: «Я изучал историю революции и совершенно раздавлен дьявольским фатализмом истории. В человеческой природе я обнаружил ужасающую одинаковость, в человеческих судьбах – неотвратимость, перед которой ничтожно всё и вся. Отдельная личность – лишь пена на волне, величие – чистый случай, господство гения – кукольный театр, смешная попытка бороться с железным законом; единственное, что в наших силах, – это познать его; овладеть им невозможно. Теперь я не такой глупец, чтобы преклоняться перед парадными рысаками истории, перед ее столпами и остолопами. Я приучал себя к виду крови. Но я не палач. Надо – вот одно из тех слов, которыми был проклят человек при крещении. Отвратителен афоризм: надобно прийти соблазнам, но горе тому человеку, через которого соблазн приходит. Что это такое в нас лжет, убивает, крадет? Мне страшно думать дальше» [1, с. 274]. До розчарування суспільно-політичними реаліями додавалася туга за нареченою, яка лишилася в Страсбурзі: «Если б только я мог прижать свое холодное, измученное сердце к твоей груди! ... С тех пор как я перешел через Рейнский мост, я будто умер, во мне не возникает ни единого чувства. Я – автомат; у меня вынули душу» [1, с. 274]. У іншому листі до Мінни Егле Г. Бюхнер писав: «Работать не могу: мною овладела тупая тоска, едва освещаемая мыслью. Все во мне погибает; нет исхода моей душе – ни крика боли, ни вопля радости, ни гармонии блаженства. Немога – вот мое проклятие. Я тебе уже тысячу раз говорил: не читай моих писем – все вялые, холодные слова! Найти бы один чистый и верный звук, излить тебе в нем душу – но нет, вместо этого я влеку тебя за собой в сумятицу своих кошмаров» [1, с. 279].

І лише в поодиноких листах до рідних Г. Бюхнер дозволяє собі оголити своє внутрішнє «я». Так, у листі від квітня 1834 року він писав: «В Гисене я был внешне спокоен, но впал в глубокую меланхолию; к тому же политическая обстановка ужасно меня стесняла: стыдно быть рабом среди рабов в угоду растленной княжеской династии и аристократическим подхалимам, состоящим на государственной службе. В Гисене я попал в ужаснейшие условия и заболел с горя и отвращения» [1, с. 273].

Оголеним нервом адресанта проступає і з листів до А. Штьобера. «Только и умеем, что кричать! Наши стоны под пыткой, неужели они, проникая в просветы облаков и уносясь все дальше ввысь, доносятся до слуха божества лишь

замирающим мелодичным вздохом? Неужели мы – жертва в раскаленном чреве Периллово быка, смертный стон которой сливается с ликующим ревом божественного зверя, пожирающего себя в пламени?» – емоційно констатував адресант [1, с. 279]. Співвідносячи сучасне з минулим, апелюючи до давньогрецького міфу про Периллаєва бика, адресант створює алюзію, яка розкриває його ставлення до сучасного стану речей в Німеччині. «Пишу тебе последнему, потому что не хотел терзать тебя своим мрачным настроением; я и так уверен, что вы оба мне сочувствуете. Я написал несколько писем нашим общим друзьям; может быть, тебе их показывали; я там жалел себя и насмеялся над другими; можешь себе вообразить, как мне было плохо. Я не хотел тащить и тебя в больничную палату, потому и молчал» [1, с. 275], – писав Г. Бюхнер у листі до А.Штьобера від 9 грудня 1833 року. «Я смеюсь над собственной глупостью и стараюсь не забывать, что, в сущности, все равно на этой земле делать нечего, остается переливать из пустого в порожнее» [1, с. 276], – читаємо в цьому ж таки листі.

Проявом психологічної інтроспекції є листи Г. Бюхнера до брата. У листі до В. Бюхнера від 2 вересня 1836 року він описує свій психологічний стан, вдаючись до алюзії до XIII глави «Поезії і правди» Й. В. Гете. «У меня очень хорошо на душе, кроме тех дней, когда у нас тут обложной дождь или северо-западный ветер. Тогда я превращаюсь в человека, который вечером, перед тем как лечь в постель, сняв один носок, размышляет, не повеситься ли ему на собственной двери: уж очень трудно снять второй...» [1, с. 315], – писав він.

Оригінальні алюзії знаходимо в листах до друзів. Оригінальним у цьому плані є лист ід 24 серпня 1832 року із Дармштадту до братів Августа та Адольфа Штьоберів, фольклористів та літераторів, друзів Бюхнера по Страсбурзькому університету. Опинившись далеко від звичного товариства, Г. Бюхнер, очевидно, потерпав від самотності, про що свідчить використана ним алюзія. Адресант апелює до «Листів з Понта», які писав друзям римський поет Публій Овідій Назон, перебуваючи на засланні на березі Чорного моря. «Не прошло и трех недель, как я расстался с вами, но уже готов писать вам *epistolas ex ponto!*» [1, с. 267] – писав він. Подібне використання алюзії дає підстави стверджувати, що епістолярна манера Г. Бюхнера має спільні риси з манерою романтичною, адже і в Г. Бюхнера, і в романтиків алюзія невіддільна від образу самого автора пов'язана із процесом його самопізнання.

Вишуканою поезією у прозі постає інтимний епістолярій Г. Бюхнера. Мовою кохання для нього стає французька. Тож на французьку він переходить, коли звертається до Мінни Егле. «Je baise les petites mains, en goûtant les souvenirs doux des Strasbourg. Prouve-moi que tu m'aimes encore beaucoup en me donnant bientôt des nouvelles» [1, с. 274] (Цілую рученьки, насолоджуючись ніжними страсбурзькими спогадами. Доведи мені, що ще любиш: напиши мені якомога швидше), – читаємо в листі від листопада 1833 року.

Французькою митець звертається до коханої і в листі від березня 1834 року: «Nous ferons un peu de romantique, pour nous tenir à la hauteur du siècle; et puis me faudra-t-il du fer à cheval pour faire de l'impression à un coeur de femme? Aujourd'hui on a le système nerveux un peu robuste. Adieu» [1, с. 282] (Ми займемося романтикою, щоб бути на рівні століття. Як ти думаєш, чи потрібна буде мені підкова на щастя, щоб справити враження на серце жінки? Нервова система у людей нашого часу досить міцна. Прощавай).

Поетизуючи кохання, Г. Бюхнер порівнює квіти, подаровані коханою, з Далай-ламою, який не помирає, а перевтілюється кожного разу в душу нового обранця: «У нас весна, можно заменить твои фиалки свежими, но они бессмертны, как лама» [1, с. 273]. Для Г. Бюхнера, яка опиняється вдалині від коханої, її листи стають єдиним порятунком: «Я жажду писем. Один, как в могиле; когда рука твоя вернет меня к жизни?» [1, с. 278]. Туга закоханого митця сягає крайньої межі. Він порівнює її з божевіллям, а відвідини нареченої у Страсбурзі – з вознесінням на небеса у дилижансі: «Люди говорят, что я сошел с ума, потому что я сказал, что через шесть недель воскресну, но сначала вознесусь на небеса в дилижансе. Прощай, милая, и не покидай меня. У тебя есть соперница – моя тоска» [1, с. 278].

Листи до коханої Г. Бюхнер також сприймає як своєрідні візити до неї: «Я же возвращаюсь к тебе! Взгляни, я посылаю тебе поцелуи, подснежники, примулы, фиалки, первые робкие взгляды земли в пламенный лик юноши-солнца. Полдня я сижу, запершись с твоим портретом, и говорю с тобой. Вчера утром я обещал тебе цветы, вот они» [1, с. 281].

Ліризуючи оповідь, Г. Бюхнер вплітає в тканину листа поетичні твори. Так, у листі від березня 1834 року він уміщує поезію Ленца «Сільське

кохання», вперше опублікований в «Альманасі муз» у 1798 році: «И вот наконец я подхожу к тебе и пою старую колыбельную:

«И становилась все слабей,

Тоскуя о любви своей.

Бессонной ночью, светлым днем

О нем лишь думала одном» [1, с. 281].

Поетичний текст з'являється в епістолі у момент крайньої емоційно-психологічної напруги адресанта. Інкорпорована в епістолярний текст поезія поглиблювала психологічно-емоційну наповненість листа, посилюючи реєстр його звучання й тональність.

У листах Г. Бюхнера до Мінни Егле, писаних із Цюриха, досить часто натрапляємо на вишукані літературні алузії, покликані розкрити світ внутрішніх переживань адресанта. Так, у листі від 13 січня 1837 року митець порівнює себе з Абелярром, середньовічним філософом-схоластом і теологом, який закохався у свою ученицю і втік із нею: «Все время вижу тебя сквозь рыбы хвосты и лягушачьи лапки. По-моему, это еще трогательнее, чем рассказ про Абеяра, как он чувствовал Элоизу у самых губ, едва раскрыв их для молитвы. Становлюсь сентиментальнее день от дня, все мои мысли плавают в опирту» [1, с. 318].

Типовими для інтимного листування Г. Бюхнера є жаргівливі нотки: Так, у листі до Мінни Егле від 27 січня 1837 року остання постає як зла дівчинка: «Ободрить меня может только твоя жизнерадостность, божественная непосредственность, милое легкомыслие и все твои другие гадкие свойства, злая девочка. Addio, piccola mia!» [1, с. 320].

Висновки і пропозиції. Отже, листи Г. Бюхнера є насамперед свідченням його громадянських устремлінь. Проте достовірність суспільно-політичних свідчень митця в листах до рідних – проблема складна. Навколо цієї кореспонденції створилася специфічна атмосфера проблематичності, невизначеності, навіть конспіративного маскування, оскільки Г. Бюхнер не мав можливості вільного вислову свого «я». Із листів автора куди частіше чути голос громадянина, аніж людини як індивіда. Листи ілюструють культ громадянського служіння, яким керувався у своєму житті Г. Бюхнер, його готовність на громадянську жертвовність. Натомість інтимний епістолярій митця вражає своєю вишуканістю, розкриває світ його внутрішніх любовних переживань, вражає читача ліризмом і шляхетністю почуттів.

Список літератури:

1. Бюхнер Г. Пьесы. Проза. Письма. М. : Искусство, 1972, 384 с.
2. Карельский А. Георг Бюхнер. Бюхнер Г. Пьесы. Проза. Письма. М. : Искусство, 1972. С. 3–72.

Svyrydenko O. M. GEORG BUCHNER THROUGH THE PRISM OF EPISTOLARY LEGACY

The article notes that since the 1990s, a number of thorough studies have emerged that have attempted a multifaceted analysis of the writer's epistolary. Part of this research is devoted to the epistolary works of individual artists or individual phenomena in the national epistolary tradition. In this context, scientific studies stand out, in which was made an attempt to consider comprehensively the epistolary genre in Ukrainian literature. That is, we have thorough research, which together prescribe the history and specifics of literary correspondence in Ukraine. At the same time, it is argued that researchers are in fact ignoring the Western European epistolary tradition. This applies, in particular, to G. Buchner's epistolary, which has not yet been translated into Ukrainian and has not been studied by domestic literary critics. The article notes that the Buchner era in the socio-political sense was an "intermediate time". Historians have called the twenties in Europe an era of restoration. After defeating Napoleonic France, the European monarchs intended to cross out the consequences of the French Revolution in their countries. Their main efforts were aimed at suppressing all movements in society, as evidenced by the epistolary legacy of G. Buchner, who took an active part in German politics. Letters to relatives are evidence of Buchner's student aspirations. However, the reliability of this evidence is a complex problem: around this correspondence created a specific atmosphere of problematic, uncertain, even conspiratorial disguise, because G. Buchner did not have the opportunity to express his "I" freely, seeking peace of mind for his relatives who were concerned about his radicalism. The study notes that the letters of G. Buchner are much more often the voice of a public figure than a person as an individual. In many of the artist's letters there is a cult of civic service, civic sacrifice. Instead, the intimate epistolary of the artist impresses with its sophistication, reveals the world of his inner love experiences, impresses the reader with lyricism and nobility of feelings.

Key words: letter, civil pathos, intimate epistolary.